บทวิจารณ์หนังสือ: ความยุติ-ธรรมใต้ภูเขาน้ำแข็ง: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสร้างนิติรัฐนิติธรรมในสังคมไทย

วสันต์ ปวนปันวงศ์ (Wasan Pounpunwong)[1]

[1]สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Political Science Program Faculty of Social Sciences and Local Development,
Pibulsongkram Rajabhat University
Corresponding author email: wasan.po@psru.ac.th

Received: November 28, 2025
Revised: January 27, 2026
Accepted: March 11, 2026

ชื่อหนังสือ: *ความยุติ-ธรรมใต้ภูเขาน้ำแข็ง: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสร้างนิติรัฐนิติธรรมในสังคมไทย*
ผู้แต่ง: ฉัตร คำแสง ศุภณัฏฐ์ ศศิวุฒิวัฒน์ และรัชพงษ์ แจ่มจิรไชยกุล
สำนักพิมพ์: วันโอวัน พับลิโก้
ปีที่พิมพ์ครั้งแรก: 2568
จำนวนหน้า: 277

เกริ่นนำ

ในสังคมที่อ้างตนว่าดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กฎหมายและหลักนิติธรรม ความยุติธรรมควรเป็นเสาหลักที่ค้ำยันความไว้วางใจระหว่างรัฐและประชาชน ทว่าในบริบทไทย เสาหลักนี้กลับเต็มไปด้วยรอยปริแยกที่สั่งสมมานานจนกลายเป็นสภาพ *“ความเคยชินเชิงโครงสร้าง”* ที่ฝังลึกอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คน ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในเชิงปฏิบัติ แต่ยังทำหน้าที่เปิดโปงรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ อำนาจ และเศรษฐศาสตร์การเมืองที่หล่อหลอมระบบยุติธรรมไทยให้ดำรงอยู่ในสภาวะกึ่งโปร่งกึ่งทึบ ซึ่งพอให้เห็นภาพของ *“กฎหมาย คือ กฎหมาย”* แต่ทึบพอที่จะซ่อนความไม่เสมอภาคและอคติที่ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ

ภายใต้ความเชื่อที่ฉาบหน้าผิวของกฎหมายไทยมักถูกใช้ในลักษณะกฎหมายเครื่องมือของรัฐหรือผู้มีอำนาจ (rule by law) ซึ่งทำให้กฎหมายกลายเป็นเครื่องมือของรัฐหรือผู้มีอำนาจ มากกว่าการเป็นกรอบกำกับอำนาจเพื่อให้ทุกคนอยู่ภายใต้อย่างแท้จริง (rule of law) ผู้เขียนมองว่า ความแตกต่างนี้ไม่ใช่เพียงข้อถกเถียงเชิงแนวคิด หากเป็นความจริงเชิงสถาบันที่สังคมไทยต้องเผชิญทุกวัน ตั้งแต่วัฒนธรรมการจับกุมแบบหว่านแห การใช้โทษอาญาเป็นเครื่องมือควบคุม ความล่าช้าเชิงกระบวนการ คุกที่ล้นเกิน การทุจริตเชิงอำนาจ ไปจนถึงความเหลื่อมล้ำเชิงชนชั้นที่แทรกตัวอยู่ในดุลพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐ ในภูมิทัศน์เช่นนี้ หนังสือ *“ความยุติ-ธรรมใต้ภูเขาน้ำแข็ง: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสร้างนิติรัฐนิติธรรมในสังคมไทย”* ของผู้เขียนทั้งสาม คือ ฉัตร คำแสง ศุภณัฏฐ์ ศศิวุฒิวัฒน์ และรัชพงษ์ แจ่มจิรไชยกุล จึงมีความสำคัญในฐานะงานที่มิได้หยุดเพียงการบรรยายปัญหา แต่ชวนให้ผู้อ่านลงไปสำรวจ *“โครงสร้างใต้น้ำ”* ผ่านกรอบคิดแบบภูเขาน้ำแข็งที่เฉียบคม ผู้อ่านมองว่า จุดเด่นของหนังสือ คือ การถอดรหัสให้เห็นว่า ปัญหาที่สังคมรับรู้ เช่น การใช้โทษอาญาเกินจำเป็น คนล้นคุก ความล่าช้าในกระบวนการ การทุจริตภายในองค์กรยุติธรรม หรือแม้กระทั่งความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงสิทธิ ล้วนเป็นเพียงยอดของภูเขาน้ำแข็งที่มองเห็นได้ง่าย แต่ฐานขนาดมหึมาที่ซ่อนอยู่ใต้น้ำ คือ

ระบบแรงจูงใจ วัฒนธรรมอำนาจ ความเชื่อแบบรัฐเป็นใหญ่ และสถาปัตยกรรมทางสถาบันที่ทำให้การปฏิรูปล้มเหลวซ้ำซากตลอดหลายทศวรรษ

ด้วยเหตุนี้ ผู้อ่านจึงเห็นว่าการปริทัศน์หนังสือเล่มนี้ไม่ใช่เพียงการประเมินเนื้อหา หากเป็นการวางตำแหน่งงานของผู้เขียนทั้งสามไว้ภายในภูมิทัศน์ทางสังคมศาสตร์ไทยร่วมสมัย และตั้งคำถามเชิงโครงสร้างว่าทำไมสังคมไทยจึงยังไม่สามารถสร้างระบบยุติธรรมที่เท่าเทียม แม้มีองค์ความรู้ ข้อเสนอปฏิรูป และงานวิจัยจำนวนมากรองรับ หนังสือเล่มนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าปัญหายุติธรรมไทยไม่ใช่ความบกพร่องเฉพาะบุคคล แต่คือเงื่อนไขเชิงสถาบันที่หล่อหลอมให้ความไม่เป็นธรรมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

จากกรอบคิดดังกล่าว การปริทัศน์หนังสือในส่วนถัดไปจึงมุ่งเปิดพื้นที่เพื่อวิเคราะห์คุณูปการของหนังสือ คือ จุดแข็ง ข้อจำกัด และศักยภาพเชิงทฤษฎี พร้อมทั้งพิจารณาว่าผลงานของผู้เขียนทั้งสามที่สามารถขยายบทสนทนาในประเด็น *“นิติรัฐ นิติธรรม อำนาจเชิงสถาบัน”* ของสังคมไทยได้อย่างไร และในระดับหนึ่งนำเสนอทั้งภาพสะท้อนและคำถามสำคัญว่า *“สังคมจะเปลี่ยนภูเขาน้ำแข็งลูกนี้อย่างไร”* เพื่อนำพาความยุติธรรมให้กลับมามีความหมายที่จับต้องได้ในชีวิตของประชาชน

วัตถุประสงค์

การปริทัศน์หนังสือเล่มนี้มีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจและประเมินคุณค่าของงานเขียนที่ผู้เขียนทั้งสามได้นำเสนออย่างรอบด้าน ในฐานะที่หนังสือเล่มนี้พยายามเปิดเผยกลไกเชิงโครงสร้างที่ซ่อนตัวอยู่ภายใต้ระบบยุติธรรมไทย ผู้อ่านมุ่งวิเคราะห์คุณูปการสำคัญของงาน ทั้งในด้านกรอบคิด วิธีวิทยาการสำรวจปัญหา และความสามารถในการทำให้ประเด็นที่ซับซ้อนกลายเป็นภาพที่มองเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้ การปริทัศน์ยังมุ่งพิจารณาจุดแข็งและข้อจำกัดของหนังสือในแง่การนำเสนอข้อมูล การวางเหตุผล ตลอดจนการเชื่อมโยงระหว่างประเด็นระดับมหภาค เช่น นิติรัฐ นิติธรรม และโครงสร้างอำนาจ กับปัญหาที่ปรากฏในชีวิตจริงของประชาชน

สาระสำคัญ

บทที่ 1 วงจรเสพติดโทษอาญาของสังคมไทย สังคมไทยดูจะเคยชินกับการใช้ *“โทษอาญา”* เป็นเครื่องมือจัดระเบียบสังคมจนกลายเป็นสัญชาตญาณทางการเมืองและความรู้สึกนึกคิดของสาธารณะ ไม่ว่าความผิดจะมีน้ำหนักมากน้อยเพียงใด กระแสเรียกร้อง *“เพิ่มโทษให้หนักขึ้น”* มักผุดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงราวกับว่าความยุติธรรมจะบังเกิดได้ก็แต่เพียงผ่านบทลงโทษที่รุนแรงยิ่งขึ้นเท่านั้น ค่านิยมเช่นนี้ฝังรากลึกในโครงสร้างความคิดทางสังคมจนทำให้การใช้โทษอาญากลายเป็นเครื่องมือเริ่มต้น แทนที่จะเป็นทางเลือกสุดท้ายตามหลักนิติรัฐสมัยใหม่ หนังสือเล่มนี้วิเคราะห์อย่างเฉียบคมว่าการฝังแน่นของ *“อาญานิยม”* มิได้สะท้อนความดุดันของผู้คน หากเป็นผลพวงของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และระบบราชการที่ยืดเยื้อยาวนาน การผสานระหว่างกรอบคิดเชิงศีลธรรมแบบบุญบาป การอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือลงโทษเพื่อควบคุมพฤติกรรม และวัฒนธรรมราชการที่ผูกกับอำนาจรัฐรวมศูนย์ ทำให้ *“ความกลัว”* ถูกหล่อหลอมให้เป็นเครื่องมือหลักในการกำกับสังคม ในขณะที่มาตรการเชิงป้องกันหรือมาตรการเชิงสังคมอื่น ๆ ถูกลดทอนให้เป็นเพียงทางเลือกที่ใช้เฉพาะในภาวะจำเป็นเท่านั้น

แม้รัฐธรรมนูญปี 2540 จะเป็นหมุดหมายสำคัญของความพยายามปฏิรูประบบอาญา โดยกำหนดหลักการให้จำกัดการใช้โทษจำคุกเฉพาะเมื่อจำเป็นอย่างแท้จริง แต่ในเชิงปฏิบัติ การออกแบบนโยบายและการตรากฎหมายกลับเดินสวนทางอย่างสิ้นเชิง ภายใต้บริบทการเมืองที่ตึงเครียดและความต้องการสร้างความชอบธรรมของรัฐ กฎหมายอาญาใหม่ถูกตราขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงหลังการรัฐประหารและภายใต้การปกครองของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการออกกฎหมายอาญามากที่สุด ทั้งที่รัฐธรรมนูญปี 2560 ย้ำชัดว่าการกำหนดโทษอาญาต้องจำกัดจำเพาะต่อ *“ความผิดร้ายแรงและจำเป็น”* เท่านั้น ทว่าการเพิ่มโทษและขยายพื้นที่บังคับใช้กลับเกิดขึ้นอย่างไม่ลดละ ตัวอย่างที่สะท้อนลักษณะเชิงโครงสร้างนี้ได้อย่างชัดเจน คือ *“การเพิ่มโทษสำหรับความผิดเกี่ยวกับการบุกรุกพื้นที่ป่าและอุทยานฯ”* ซึ่งการตีความที่กว้างเกินควรทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ชนบทจำนวนมากต้องเผชิญโทษทางอาญา ทั้งที่หลายกรณีเป็นการทำกินตามวิถีชีวิตดั้งเดิม ไม่ใช่การบุกรุกป่าในเชิงอาชญากรรม การนำเรื่องเช่นนี้เข้าสู่กระบวนการอาญาจึงเป็นหลักฐานชัดเจนของการใช้กฎหมายเกินสมควรแก่เหตุ อันขาดความเข้าใจเชิงสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นอย่างรุนแรง

หนังสือเล่มนี้ยังชี้ให้เห็นความบิดเบี้ยวของระบบกฎหมายไทยที่ก่อให้เกิดความผิดทางอาญาในเรื่องที่ไม่ควรเป็นอาชญากรรมตั้งแต่ต้น เช่น คดีเช็คเด้ง คดีหมิ่นประมาท หรือแม้แต่การสวมใส่ชุดนักศึกษาโดยไม่มีสถานะนักศึกษา การกำหนดให้พฤติกรรมเหล่านี้เป็นความผิดทางอาญาส่งผลให้ประชาชนจำนวนมากต้องเสียโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างไม่เป็นธรรม การขึ้นทะเบียนเป็นผู้กระทำผิดทางอาญากลายเป็น *“ตราบาปทางกฎหมาย”* ที่ติดตัวไปตลอดชีวิต แม้ว่าลักษณะความผิดจะไม่มีความร้ายแรงเพียงพอตามเหตุผลก็ตาม ทั้งหมดนี้สะท้อน *“วงจรการเสพติดโทษอาญา”* ที่ดำรงอยู่เพราะระบบโดยรวมต่างมีแรงจูงใจร่วมกันให้คงอยู่ นักการเมืองใช้โทษอาญาเป็นเครื่องมือสร้างความนิยมในยามที่สังคมหวาดกลัว หน่วยงานรัฐใช้จำนวนคดีและความรุนแรงของโทษเป็นหลักฐานสนับสนุนการขยายอำนาจและงบประมาณ เจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมายได้รับความมั่นคงทางอำนาจมากขึ้น ขณะเดียวกันสังคมก็รู้สึกว่าความสงบเรียบร้อยได้รับการคุ้มครอง ทั้งหมดนี้ก่อรูปเป็น *“ความมีเสถียรภาพของความไม่สมเหตุสมผล”* กล่าวคือ โครงสร้างที่ดูมั่นคงแต่เป็นการคงอยู่ของปัญหาเชิงสถาบันที่ไม่สมเหตุสมผลในระยะยาว

ดังนั้น ไม่ว่าความพยายามปฏิรูปจะเกิดขึ้นกี่ครั้ง หากโครงสร้างแรงจูงใจเชิงสถาบันยังคงเดิม หากการใช้โทษอาญายังคงเป็นเครื่องมือแรกของรัฐ และหากสังคมยังผูกความปลอดภัยเข้ากับ *“บทลงโทษที่หนักขึ้น”* มากกว่ากับ *“มาตรการที่มีประสิทธิผล”* การปฏิรูประบบอาญาย่อมไม่อาจหลุดพ้นจากสถานะของความหวังอันเลือนราง การท้าทายวงจรอาญานิยมจึงมิใช่เพียงการแก้ไขกฎหมาย แต่คือการรื้อถอนโครงสร้างความคิด ระบบความเชื่อ และแรงจูงใจที่หล่อเลี้ยงมันอยู่

บทที่ 2 คนล้นคุก: ภาพสะท้อนความไม่ไว้ใจภายในระบบยุติธรรม หากบทแรกได้เปิดโปงสภาวะ *“อาญานิยม”* ที่ฝังรากลึกในสังคมไทย บทที่สองก็ทำหน้าที่คลี่ผลลัพธ์อันหนักหน่วงของปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านปัญหาคนล้นเรือนจำซึ่งปรากฏการณ์ที่ผลักไทยขึ้นเป็นหนึ่งในประเทศที่มีผู้ต้องขังสูงที่สุดในโลก ทั้งที่อัตราการกระทำผิดโดยรวมมิได้สูงผิดปกติเมื่อเทียบกับประเทศอื่น สิ่งนี้ทำให้คำอธิบายว่า *“คนไทยทำผิดมาก*

ขึ้น" ไม่อาจยืนอยู่บนข้อเท็จจริงได้ หากเป็นผลมาจาก *"การนำคุกมาใช้ผิดหน้าที่"* และการให้ความสำคัญกับโทษจำคุกเกินสมควรในฐานะกลไกควบคุมทางสังคม ข้อเท็จจริงสำคัญที่หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นคือ กว่าหนึ่งในสามของคดีอาญาที่เข้าสู่ศาลเป็นคดีเกี่ยวกับยาเสพติดเพื่อเสพ ไม่ใช่คดีการค้าที่มีลักษณะเป็นภัยร้ายแรงอย่างที่รัฐมักให้ภาพไว้ ผู้เสพจำนวนมากคือคนจน แรงงานนอกระบบ หรือผู้ที่อยู่ในสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปราะบางและไม่มีทรัพยากรในการเยียวยาตนเอง แม้กฎหมายจะเปิดช่องให้ใช้มาตรการบำบัดและฟื้นฟู แต่การบังคับใช้กลับมีขอบเขตจำกัด เพราะเจ้าหน้าที่จำนวนมากกังวลต่อ *"ความเสี่ยงทางอำนาจ"* หากผู้ถูกส่งบำบัดก่อเหตุซ้ำ การเลือกใช้คุกจึงกลายเป็นทางเลือกที่ดู *"ปลอดภัยกว่า"* แม้จะส่งผลเสียต่อสังคมในระยะยาวก็ตาม

ในมิติของเศรษฐศาสตร์การเมือง ปรากฏการณ์คนล้นคุกสะท้อนให้เห็นถึง ความไม่ไว้ใจเชิงสถาบัน (institutional distrust) อย่างลึกซึ้ง เจ้าหน้าที่ไม่ไว้ใจผู้ต้องสงสัย สังคมไม่เชื่อมั่นในมาตรการทางเลือก และผู้บังคับใช้กฎหมายเองก็ไม่เชื่อถือกลไกตรวจสอบขององค์กร ทำให้ระบบยุติธรรมเลือก *"การกักขัง"* เป็นคำตอบหลัก เพราะเป็นกลไกที่ควบคุมได้ง่ายและวัดผลได้ชัด แม้ว่าจะขัดต่อหลักนิติรัฐและไม่มีหลักฐานว่าช่วยลดอาชญากรรมได้จริงก็ตาม สภาพเรือนจำไทยที่แออัดเกินมาตรฐานหลายเท่าตัว ทำให้ระบบฟื้นฟูและคืนคนดีสู่สังคมแทบไม่อาจปฏิบัติการได้ ผู้ต้องขังถูกกักขังในพื้นที่คับแคบ ขาดโอกาสฟื้นฟู ขาดทักษะใหม่ และต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ผลิตซ้ำวัฒนธรรมความรุนแรง เมื่อความเป็นมนุษย์ถูกลดทอนลง โอกาสในการกระทำผิดซ้ำย่อมสูงขึ้นโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ บทนี้จึงชี้อย่างเฉียบคมว่า การขังมาก ไม่ได้ทำให้สังคมปลอดภัยขึ้นแต่กลับทำให้สังคมอ่อนแอและเสี่ยงมากขึ้น

กรณีศึกษาโปรตุเกสที่หนังสือเล่มนี้หยิบยกมาเป็นตัวอย่างตอกย้ำข้อค้นพบนี้ได้ดี กล่าวคือ โปรตุเกสเลือกเส้นทางตรงกันข้ามกับไทย โดยยกเลิกโทษอาญาสำหรับการเสพยาและหันไปเน้นการบำบัดเชิงสาธารณสุข ผลลัพธ์ คือ จำนวนผู้ต้องขังลดลง การใช้ยาเกินขนาดลดลง และความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดลดลงอย่างเป็นรูปธรรม ตรงข้ามกับบริบทไทยที่ยิ่ง *"ลงโทษหนัก"* ผลลัพธ์กลับยิ่งหนักหน่วงคนล้นคุก งบประมาณพุ่งสูง และสังคมไม่ปลอดภัยเท่าที่ควรจะเป็น

ดังนั้น บทที่สองจึงมิได้เพียงรายงานตัวเลขผู้ต้องขัง แต่เสนอ *"บทวิจารณ์เชิงโครงสร้าง"* ที่ชัดเจนว่าระบบยุติธรรมไทยกำลังใช้คุกเป็นเครื่องมือหลักในการจัดการปัญหาสังคมอย่างไม่ถูกที่ ส่งผลให้เรือนจำกลายเป็นภาพสะท้อนของวิกฤตความไม่ไว้วางใจรวมหมู่ในระบบยุติธรรม และเป็นสัญลักษณ์ของการจัดระเบียบสังคมที่พึ่งพาโทษจำคุกจนเกินควร ซึ่งสวนทางกับหลักนิติรัฐและหลักสิทธิมนุษยชนโดยสิ้นเชิง

บทที่ 3 ความยุติธรรมตกไม่ทั่วฟ้าคนไม่เสมอหน้ากันต่อกฎหมาย แม้หลักกฎหมายจะประกาศไว้อย่างสง่างามว่ามนุษย์ทุกคน *"เสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย"* แต่ความเป็นจริงกลับสะท้อนภาพที่ตรงกันข้ามอย่างน่าเจ็บปวด เมื่อโครงสร้างเชิงสถาบันซึ่งควรเป็นเสาหลักของความยุติธรรมกลับผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำอย่างเป็นระบบ ผู้คนจำนวนไม่น้อยจึงเข้าไม่ถึงความเป็นธรรม ไม่ใช่เพราะพวกเขากระทำผิดมากกว่าผู้อื่น หากแต่เพราะพวกเขาขาดทรัพยากร ขาดความรู้ ขาดอำนาจต่อรอง และขาดทุนทางสังคมที่จำเป็นในการยืนหยัดต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรมที่ซับซ้อนและเปราะบางเช่นนี้ กระบวนการยุติธรรมไทยมีต้นทุนที่สูงทั้งในเชิง

เศรษฐกิจและสังคม ตั้งแต่ค่าทนายความ ค่าเดินทาง ค่าดำเนินการทางเอกสาร ไปจนถึงเวลาอันสูญเสียไปจากการต้องปรากฏตัวต่อเจ้าหน้าที่ในหลายขั้นตอน ความยุ่งยากทางกระบวนการดังกล่าวส่งผลให้คนจน คนชายขอบ หรือกลุ่มประชากรที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำกว่า มัก *“แพ้ตั้งแต่ยังไม่เริ่ม”* เพราะไม่อาจแบกรับต้นทุนแฝงเหล่านี้ได้ ต่างจากผู้มีฐานะแน่นอนกว่า ซึ่งสามารถจ้างทนายที่ชำนาญ ใช้ทรัพยากรเพื่อรวบรวมหลักฐาน หรือแม้กระทั่งใช้ความรู้ทางกฎหมายในการต่อรองผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง

ปัญหานี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงมิติของทรัพยากร หากยังขยายลึกลงไปถึงการใช้ ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งเป็นดาบสองคม แม้ดุลพินิจจะมีความจำเป็นต่อการตีความกฎหมายที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับข้อเท็จจริงแต่ละกรณี แต่ระบบราชการไทยกลับเปิดช่องให้การใช้ดุลพินิจถูกแทรกแซงด้วยอคติและปัจจัยส่วนบุคคล อันได้แก่ 1)อคติทางชนชั้น ที่ทำให้ผู้มีฐานะได้รับการปฏิบัติที่ละมุนละม่อมกว่า 2)โครงสร้างอุปถัมภ์ที่ทำให้คน *“มีเส้น”* หรือ *“มีพวก”* ได้รับอภิสิทธิ์เหนือคนธรรมดา 3)การเลือกปฏิบัติทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ 4)การตัดสินบนพื้นฐานค่านิยมส่วนบุคคล มากกว่าหลักกฎหมายและหลักสิทธิมนุษยชน ผลที่เกิดขึ้น คือ ความไม่เสมอภาคอย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้ต้องหาในสถานะที่แตกต่างกันได้รับผลลัพธ์ทางคดีที่แตกต่างกันราวเป็นคนละโลก ทั้งที่ควรจะอยู่ภายใต้มาตรฐานกฎหมายเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม รากลึกของปัญหาในบทนี้มิได้อยู่ที่พฤติกรรมของเจ้าหน้าที่รายบุคคลเท่านั้น หากแต่ฝังรากลึกอยู่ในวัฒนธรรมทางสถาบันที่เรียกว่า *“รัฐเป็นใหญ่”* วัฒนธรรมเช่นนี้หล่อหลอมให้เจ้าหน้าที่รัฐมองตนเองเป็น *“ผู้เฝ้ารักษาความสงบเรียบร้อย”* มากกว่าเป็น *“ผู้คุ้มครองสิทธิของประชาชน”* ผลลัพธ์ คือ พลเมืองถูกมองเป็น *“ผู้ถูกควบคุม”* มากกว่า *“ผู้มีสิทธิ”* ระบบยุติธรรมจึงไม่ทำงานเพื่อประชาชน แต่ทำงานเพื่อปกปักผลประโยชน์ของรัฐหรือโครงสร้างอำนาจที่รัฐผูกขาดมาอย่างยาวนาน

ดังนั้น ภายใต้สถาปัตยกรรมของโครงสร้างอำนาจแบบนี้ ความยุติธรรมจึงมิได้ตกทั่วฟ้า หากแต่พรั่งพรูลงเฉพาะแก่ผู้ที่มีทุน มีช่องทาง และมีสถานะมากพอจะรองรับมัน ขณะที่ผู้ไร้เสียง ผู้ไร้อำนาจ และผู้ยากไร้ต้องเผชิญ *“ความยุติธรรมที่พร่องลง”* ซึ่งบางครั้งอาจกลายเป็นความอยุติธรรมโดยสมบูรณ์ในประสบการณ์ชีวิตของพวกเขาเอง

บทที่ 4 ยุติ-ธรรมอำพราง: ความไม่เป็นธรรมที่ซ่อนอยู่ในกระบวนการยุติธรรมไทย บทนี้เปิดเผยสภาพของกระบวนการยุติธรรมไทยที่ *“ด้อยประสิทธิภาพ”* จนกลายเป็นสภาวะปกติใหม่อย่างน่ากังวล ปัญหาที่เรามักเห็น เช่น ความล่าช้า ความซับซ้อน และความไร้เอกภาพของขั้นตอน ปัญหาเหล่านี้มิได้เป็นเพียงความบังเอิญทางเทคนิคหากแต่เป็นผลผลิตของโครงสร้างราชการแบบลำดับชั้นที่สืบทอดมายาวนาน ซึ่งให้คุณค่ากับเอกสาร รูปแบบ และพิธีกรรม มากกว่าการแสวงหาความจริงและการอำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ภายใต้โครงสร้างดังกล่าว คดีจำนวนมากถูกตรึงอยู่ในระบบเป็นเวลาหลายปี อันเป็นผลจากภาระงานที่ล้นเกินของผู้พิพากษาและอัยการ เครื่องมือเทคโนโลยีที่ล้าหลัง และการดำรงอยู่ของกระบวนการทางเอกสารที่ใช้กระดาษเป็นศูนย์กลาง การเน้นความถูกต้องเชิงพิธีกรรมมากกว่าการตรวจสอบเนื้อหาหรือข้อเท็จจริงทำให้กระบวนการยุติธรรมกลายเป็นพื้นที่ที่ *“ความเป็นธรรมถูกเลื่อนออกไป”* และในทางสังคมศาสตร์รู้ดีว่า

“ความยุติธรรมที่มาช้า ย่อมไม่ใช่ความยุติธรรม” แต่คือการทำให้ความอยุติธรรมเกิดขึ้นในรูปแบบที่แนบเนียนและยาวนานกว่าเดิม

ยิ่งไปกว่านั้น ช่องโหว่ในกระบวนการยุติธรรมปรากฏอยู่แทบทุกระดับ ตั้งแต่ชั้นสอบสวนที่เปิดช่องให้การละเมิดสิทธิโดยรัฐเกิดขึ้นได้ง่าย ไปจนถึงระบบนิติวิทยาศาสตร์ที่ยังขาดมาตรฐานและความเป็นมืออาชีพอย่างเพียงพอ ขณะเดียวกัน กลไกตรวจสอบภายนอกกลับไม่มีความเข้มแข็งมากพอที่จะควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐหรือสร้างหลักประกันต่อสาธารณะได้ สิ่งเหล่านี้ทำให้กระบวนการยุติธรรมถูกแทรกแซงได้ง่าย ทั้งจากผลประโยชน์ส่วนตัว เครือข่ายอุปถัมภ์ หรือแรงกดดันจากโครงสร้างอำนาจทางการเมือง ทั้งหมดนี้ประกอบกันเป็นสิ่งที่หนังสือเล่มนี้เรียกว่า *“ยุติ-ธรรม”* หมายถึง ภาวะที่ความเป็นธรรมถูกทำให้พร่อง บิดเบี้ยว หรือผุกร่อนจากภายในระบบเอง ความยุติธรรมไม่ได้หายไปทันทีด้วยเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง แต่ค่อย ๆ เสื่อมจากโครงสร้าง วิธีคิด วัฒนธรรมทางอำนาจ และการบริหารงานที่ไม่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เมื่อความอยุติธรรมซึมลึกจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีปฏิบัติ ระบบที่ควรเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนจึงกลับกลายเป็นพื้นที่ที่สร้างบาดแผลใหม่ให้กับสังคม

บทนี้จึงทำหน้าที่สะท้อนความจริงอันคับข้องใจว่า ปัญหา *“ยุติ-ธรรมอำพราง”* มิได้เกิดจากปัจเจกเจ้าหน้าที่ หากแต่เป็นความบิดเบี้ยวเชิงโครงสร้างที่ฝังรากลึกซึ่งก็คือโครงสร้างที่ต้องการการปฏิรูปอย่างจริงจัง มิใช่เพียงการปรับรูปแบบหรือแก้ไขขั้นตอนเพียงผิวเผิน หากต้องการให้ระบบยุติธรรมไทยกลับมามีความหมายเชิงนิติรัฐอย่างแท้จริง

บทที่ 5 โกงเอง จับเอง นักเลงพอ: การทุจริตในกระบวนการยุติธรรมไทย บทนี้เป็นบทที่ทรงพลังที่สุดของหนังสือเล่มนี้เพราะหนังสือมิได้เพียงชี้ให้เห็น *“ความผิดปกติ”* ในกระบวนการยุติธรรม หากแต่ทำหน้าที่รื้อถอนมายาคติสำคัญที่สังคมไทยมักยึดถือ คือ ความเชื่อว่าอย่างน้อยที่สุดศาลและหน่วยงานยุติธรรมย่อมเป็นพื้นที่บริสุทธิ์ปราศจากการทุจริต ทว่าเนื้อหาของบทนี้กลับเผยให้เห็นความจริงอีกด้านหนึ่งที่ขัดแย้งกับความเชื่อนั้นอย่างสิ้นเชิง นั่นคือ ความทุจริตเกิดขึ้นได้ทุกระดับ ตั้งแต่ต้นน้ำของการจับกุม ไปจนถึงปลายน้ำของกระบวนการตัดสินและลงโทษ ลักษณะของการทุจริตที่หนังสือฉายภาพให้เห็นมิได้เป็นเพียงเหตุการณ์เฉพาะบุคคล หากเป็นรูปแบบที่ซ้ำซากและกลายเป็น *“ระบบ”* ในตัวของมันเอง เช่น 1)การขอผลประโยชน์เพื่อเลี่ยงข้อหา 2)การเรียกรับเงินเพื่อเร่งหรือชะลอขั้นตอนคดี 3)การใช้เครือข่ายอุปถัมภ์เพื่อช่วยเหลือคนใน 4)การเลือกปฏิบัติที่กลายเป็นกลไกเชิงโครงสร้าง และ 5)วัฒนธรรมองค์กรที่ปกป้องกันเองภายใต้ตรรกะ *“พวกเดียวกันต้องไม่ถูกลงโทษ”* ทุกองค์ประกอบเหล่านี้ทำให้การทุจริตมิใช่ความผิดปกติของระบบ หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบอย่างแนบเนียน

หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นอย่างเฉียบคมว่า *“หัวใจของปัญหาอยู่ที่วัฒนธรรมอุปถัมภ์และระบบราชการแบบปิด”* ซึ่งไม่เพียงเปิดช่องให้การทุจริตเกิดขึ้น แต่ยังทำให้มันดำรงอยู่โดยไม่ถูกตรวจสอบ เพราะกลไกตรวจสอบภายนอกมีพลังจำกัดอย่างยิ่ง กรณีทุจริตจำนวนมากจึงถูก *“กลบ”* อยู่ในสำนวนหรือรายงานภายในไม่มีการเปิดเผยต่อสาธารณะและไม่ถูกลงโทษอย่างเป็นรูปธรรม วัฒนธรรมเช่นนี้ทำให้เกิดบรรทัดฐานที่บิด

เบี้ยวว่า *"ผิดก็สะสางกันเองภายใน"* ราวกับว่าความยุติธรรม คือ กิจการภายในสถาบันหรือองค์กร มากกว่าจะเป็นหลักประกันของสังคมโดยรวม

ในเชิงวิเคราะห์ บทนี้เผยข้อเท็จจริงสำคัญว่า ปัญหาไม่ได้เกิดจาก *"เจ้าหน้าที่ไม่ดีบางคน"* อย่างที่มักถูกกล่าวอ้างเพื่อลดทอนความรุนแรงของสภาพปัญหา ตรงกันข้าม ความทุจริตดำรงอยู่ได้เพราะระบบทั้งระบบ รวมถึงบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม แรงจูงใจเชิงองค์กร และโครงสร้างอำนาจ ต่างทำหน้าที่สนับสนุนและทำให้พฤติกรรมเหล่านี้ *"มีเหตุผลทางสถาบัน" (institutionally rational)* มากกว่าจะเป็นความผิดปกติที่ควรถูกกำจัด ด้วยเหตุนี้ บทที่ 5 จึงทำหน้าที่ไม่เพียงบันทึกการทุจริต หากแต่ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพใหญ่ของ *"ภัยคุกคามต่อหลักนิติธรรม"* อันเกิดจากระบบยุติธรรมที่ไม่โปร่งใสและไม่ถูกตรวจสอบอย่างเพียงพอ ซึ่งถือเป็นหนึ่งในเหตุผลสำคัญที่ทำให้สังคมไทยติดหล่มความอยุติธรรมเรื้อรังอย่างยากจะแก้ไข หากไม่กล้าปฏิรูประดับโครงสร้างของสถาบันยุติธรรมเอง

บทที่ 6 บทสังเคราะห์ การ(ไม่)ปฏิรูประบบยุติธรรมแบบไทย ๆ: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสร้างนิติรัฐนิติธรรมในสังคมไทย บทสังเคราะห์สุดท้ายของหนังสือเล่มนี้ทำหน้าที่เสมือน *"กระจกเงา"* ที่สะท้อนภาพใหญ่ของระบบยุติธรรมไทยอย่างเฉียบคมและไร้การประนีประนอม บทนี้มิได้หยุดอยู่เพียงการไล่เรียงปัญหาเชิงเทคนิค หากแต่ขยับขึ้นไปสู่ระดับโครงสร้าง พร้อมตั้งคำถามที่ท้าทายที่สุดของหนังสือทั้งเล่มว่า *"เหตุใดการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมไทยจึงล้มเหลวซ้ำซาก แม้จะมีความพยายามยาวนานหลายทศวรรษ"* ซึ่งหนังสือได้ชี้อย่างชัดเจนว่าคำตอบไม่ได้อยู่บนพื้นผิวซึ่งหมายถึงการไม่ได้มีเพียงกฎหมายล้าหลัง หรือกระบวนการที่ล่าช้าอย่างที่เห็นเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านี้ยังซ่อนอยู่ลึก *"ใต้ภูเขาน้ำแข็ง"* ที่ประกอบด้วยโครงสร้างสถาบัน วัฒนธรรมทางอำนาจ และธรรมชาติของแรงจูงใจในระบบราชการไทย ซึ่งไม่เคยถูกแตะต้องหรือปฏิรูปอย่างถึงรากฐาน โดยสรุปการนำเสนอดังนี้

(1) แรงจูงใจที่บิดเบี้ยว: ระบบราชการที่ให้รางวัลกับความไม่เปลี่ยนแปลง หนังสือนำเสนอได้คมคายว่า ระบบราชการไทยมี *"ตรรกะภายใน"* ที่ส่งเสริมพฤติกรรมป้องกันความเสี่ยงมากกว่าความกล้าปรับปรุงและให้คุณค่ากับความปลอดภัย ความเป็นกลางเชิงพิธีกรรม และความเป็นระบบปิด มากกว่าประสิทธิผลทางสังคม เจ้าหน้าที่จึงมักเลือกทำในสิ่งที่ *"ไม่ผิดกฎ"* มากกว่าสิ่งที่ *"เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะ"*กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระบบราชการถูกออกแบบมาเพื่อ รักษาสถานะเดิม มากกว่าขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลง ผู้ปฏิบัติงานจึงไม่มีแรงจูงใจที่จะท้าทายวิธีทำงานเก่า ๆ หรือเสนอแนวทางปฏิรูปที่อาจกระทบต่อโครงสร้างอำนาจที่สถาปนามายาวนาน

(2) วัฒนธรรมรัฐเป็นใหญ่: เมื่อกฎหมายกลายเป็นเครื่องมือของอำนาจ ส่วนนี้ขยายให้เห็นความย้อนแย้งที่ฝังรากอยู่ในสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง นั่นคือ การใช้กฎหมายแบบกฎหมายในฐานะเครื่องมือกำกับประชาชน *"Rule by Law"* แทนที่จะเป็นกฎหมายที่คุ้มครองสิทธิและจำกัดอำนาจรัฐ *"Rule of Law"* วัฒนธรรมการเมืองแบบรัฐเป็นใหญ่ทำให้กฎหมายไม่ใช่เสาหลักของความเสมอภาค แต่เป็น *"เครือข่ายอำนาจ"* ที่รัฐใช้ควบคุมสังคม จึงไม่น่าแปลกใจที่การแก้กฎหมายครั้งแล้วครั้งเล่าให้ผลลัพธ์เพียงการปรับปรุงบนปลายยอดของภูเขาน้ำแข็ง โดยไม่แตะต้องฐานรากที่เป็นปัญหาจริง

(3) ปัญหาโครงสร้างใต้น้ำ: เหตุผลที่การปฏิรูปไม่เคยยั่งยืน หนังสือพยายามย้ำหนักแน่นว่า ต่อให้มีโครงการปฏิรูปมากเพียงใด เช่น ลดโทษอาญา เพิ่มกลไกตรวจสอบ ปรับปรุงกระบวนการศาล ผลลัพธ์ก็จะคงเดิม หากไม่เปลี่ยน *"โครงสร้างใต้น้ำ"* ได้แก่ วัฒนธรรมสถาบันที่ไม่เปิดรับความรับผิดชอบ ระบบตรวจสอบภายนอกที่อ่อนแรง การรวมศูนย์อำนาจในมือหน่วยงานรัฐ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่กดทับเจ้าหน้าที่และประชาชน การตอกย้ำบทบาทรัฐในฐานะ *"ผู้ปกครอง"* แทน *"ผู้รับใช้สาธารณะ"* เมื่อโครงสร้างใต้น้ำไม่เปลี่ยน ผลลัพธ์จึงหมุนวนอยู่ในวัฏจักรเดิมเหมือนเรือที่พายวนอยู่รอบภูเขาน้ำแข็ง แต่ไม่เคยลงมือเคลื่อนย้ายมันจริง ๆ

(4) บทเตือนใจ: ปฏิรูปกฎหมายไม่พอ ต้องปฏิรูปสถาบันและอำนาจ สำหรับบทนี้จึงมิใช่บทสรุปธรรมดา หากเป็น *"บทเตือนใจทางการเมือง"* ว่า การปฏิรูประบบยุติธรรมไทยไม่อาจเริ่มต้นจากการแก้กฎหมายเพียงลำพัง แต่ต้องตั้งคำถามใหม่กับโครงสร้างทางสังคม การเมือง และสถาบันที่รองรับระบบยุติธรรมไทยมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ หนังสือชี้ว่าหากสังคมไทยต้องการนิติรัฐที่แท้จริง จำเป็นต้อง *"เขย่า"* ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบเดิม เปิดพื้นที่ให้ความรับผิดชอบสาธารณะ และสร้างกลไกตรวจสอบที่เป็นอิสระอย่างแท้จริง มิฉะนั้น การปฏิรูปก็จะเป็นเพียง *"การตกแต่งยอดภูเขาน้ำแข็ง"* โดยปล่อยให้ฐานรากที่บิดเบี้ยวยังคงอยู่ต่อไป

คุณค่าของหนังสือ

หนังสือ *ความยุติธรรมใต้ภูเขาน้ำแข็ง: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสร้างนิติรัฐนิติธรรมในสังคมไทย* เป็นงานเขียนที่ชวนให้ผู้อ่าน "หยุดคิด" และตั้งคำถามต่อสิ่งที่สังคมไทยคุ้นชินเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมมาอย่างยาวนาน ด้วยวิธีการนำเสนอที่ลุ่มลึกและเฉียบคม ผู้เขียนทั้งสามมิได้เพียงอธิบายปัญหาที่ปรากฏบนยอดภูเขาน้ำแข็ง ไม่ว่าจะเป็นความเหลื่อมล้ำในกระบวนการยุติธรรม หรือภาวะผู้ต้องขังล้นเรือนจำ หากยังฉายภาพให้เห็นโครงสร้าง *"ใต้ภูเขาน้ำแข็ง"* ที่ที่เป็นมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ซับซ้อน และฝังรากลึกกว่าผ่านกรอบคิด *"ภูเขาน้ำแข็ง"* ที่ทรงพลัง จนทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าปัญหาที่มองเห็นนั้นเป็นเพียงเศษเสี้ยวของโครงสร้างอำนาจที่รองรับและผลิตซ้ำความไม่เป็นธรรมในระดับระบบ

จุดเด่นสำคัญประการแรกคือ *"ความลึกของการวิเคราะห์"* หนังสือไม่หยุดอยู่ที่การประเมินปัญหาด้วยเกณฑ์เชิงเทคนิคหรือเชิงกระบวนการเท่านั้น แต่พาผู้อ่านลงไปสู่ระดับโครงสร้างสถาบัน โดยชี้ให้เห็นแรงจูงใจในระบบราชการ วัฒนธรรมอำนาจแบบรัฐเป็นใหญ่ และการใช้กฎหมายในฐานะเครื่องมือควบคุมมากกว่าจะเป็นกติกาเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามความหมายของ *Rule of Law* ความสามารถในการผสานกรอบเศรษฐศาสตร์การเมือง ทฤษฎีอำนาจ และข้อมูลเชิงประจักษ์เข้าด้วยกัน ทำให้งานมีน้ำหนักทั้งเชิงวิชาการและเชิงสาธารณะ พร้อมกันนั้นยังช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในมิติที่ลึกและซับซ้อนกว่าที่มักปรากฏในคำอธิบายแบบผิวเผิน

จุดเด่นประการที่สองคือ *"ภาษาที่ใช้"* ผู้เขียนสามารถรักษาสมดุลระหว่างความเข้มข้นทางวิชาการกับความเข้าใจง่ายได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ยึดติดกับศัพท์เฉพาะหรือโครงสร้างประโยคที่ซับซ้อนเกินจำเป็น ขณะเดียวกันก็ยังคงความเป็นเหตุเป็นผลและความเคร่งครัดของการอธิบายเชิงสถาบัน ตัวอย่างสำคัญคือการ

ทำให้ผู้อ่าน *“เห็นภาพ”* ของกลไกการเสพติดโทษอาญา การอธิบายปัญหาคนล้นคุก และการชี้ให้เห็นว่าการทุจริตในกระบวนการยุติธรรมมิได้เป็นความผิดพลาดของบุคคลเพียงบางคน หากเป็นผลผลิตของสถาบันและระบบอุปถัมภ์ที่หยั่งรากลึกอยู่ในโครงสร้างการเมืองไทย ภาษาที่ชัดและจับต้องได้เช่นนี้ทำให้หนังสือสามารถสื่อสารประเด็นเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนได้อย่างทรงพลัง อย่างไรก็ตาม ในฐานะหนังสือที่มุ่งสื่อสารกับ *“สาธารณะวงกว้าง”* ยังมีข้อจำกัดบางประการ กล่าวคือ

ประการแรก ความหนาแน่นของเนื้อหาและระดับความลึกของการวิเคราะห์ในหลายบท โดยเฉพาะบทสังเคราะห์ท้ายเล่ม อาจทำให้ผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานด้านรัฐศาสตร์หรือกฎหมายรู้สึกว่าอ่านยากและเข้าถึงยากในบางตอน แม้ความเข้มข้นจะเป็นคุณค่าเชิงวิชาการ แต่ก็อาจลดทอนความ *“เป็นมิตรต่อผู้อ่าน”* เมื่อฐานผู้อ่านขยายไปสู่กลุ่มทั่วไปมากขึ้น

ประการที่สอง ข้อเสนอเชิงนโยบายบางส่วนยังอยู่ในระดับกว้าง เช่น การเสริมสร้างกลไกตรวจสอบภายนอก หรือการปรับเปลี่ยนแรงจูงใจในระบบราชการ แม้จะถูกต้องในเชิงหลักการและสอดคล้องกับข้อถกเถียงร่วมสมัยว่าด้วยธรรมาภิบาลและการถ่วงดุลอำนาจ แต่ยังต้องการการขยายความไปสู่รายละเอียดเชิงปฏิบัติให้ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะในมิติว่า *“จะทำอย่างไร”* เช่น กลไกใดควรถูกออกแบบใหม่ ภายใต้เงื่อนไขใด ใครควรเป็นผู้รับผิดชอบหลัก และจะประเมินผลหรือกำกับติดตามอย่างไร เพื่อให้ผู้อ่านที่*คาดหวัง “ทางออกที่จับต้องได้”* เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

ประการที่สาม ในเชิงน้ำหนักของมุมมอง หนังสือมีท่าทีวิพากษ์ต่อระบบรัฐไทยและการใช้อำนาจของรัฐค่อนข้างชัด แม้ผู้เขียนทั้งสามจะใช้หลักฐานและเหตุผลประกอบอย่างรอบด้าน แต่อาจทำให้ผู้อ่านบางกลุ่ม โดยเฉพาะผู้ที่ยึดแนวคิดอาญานิยม หรือให้ความสำคัญกับความมั่นคงของรัฐเป็นลำดับต้นรับรู้ว่างานโน้มเอียงไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ดังนั้น หากหนังสือสามารถจัดวาง *“พื้นที่ของข้อโต้แย้ง”* ให้ชัดขึ้นว่า งานตอบสนองต่อเหตุผลของฝ่ายที่เห็นต่างอย่างไร และเงื่อนไขใดที่ข้อวิพากษ์ของผู้เขียนอาจถูกท้าทายได้ ก็จะช่วยขยายพื้นที่สนทนาเชิงวิชาการให้กว้างขึ้น โดยไม่ทำให้ข้อเสนอหลักของหนังสืออ่อนแรงลง

นอกจากนี้ หนังสือยังไม่ได้ลงรายละเอียดมากนักในมิติ *“เศรษฐศาสตร์การเมือง”* ในความหมายที่ทำให้เห็นผลประโยชน์เชิงรูปธรรมของผู้มีส่วนได้เสียแต่ละกลุ่มว่าได้หรือเสียอะไร แตกต่างกันอย่างไร รวมถึงอุตสาหกรรมหรือเครือข่ายทางเศรษฐกิจแบบใดที่เติบโตขึ้นมาเพื่อค้ำยันหรือใช้ประโยชน์จากระบบอยุติธรรมดังกล่าว แม้มิติด้านโครงสร้าง อุดมการณ์ และวัฒนธรรมจะมีบทบาทสำคัญต่อการอธิบายกลไกของระบบ แต่ตัวแปรทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมก็มักทำหน้าที่เป็น *“แรงค้ำยัน”* ที่ทำให้โครงสร้างดำรงอยู่ได้จริงในระยะยาว ทั้งนี้ ต้องย้ำว่าช่องว่างดังกล่าวอาจอยู่นอกขอบเขตที่หนังสือตั้งใจครอบคลุม แต่การชี้ให้เห็นประเด็นนี้ช่วยเปิดพื้นที่สำหรับการศึกษาต่อยอดในอนาคต

สรุปและข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่สนใจ

หนังสือ *ความยุติ-ธรรมใต้ภูเขาน้ำแข็ง: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสร้างนิติรัฐนิติธรรมในสังคมไทย* ชวนผู้อ่านทบทวนความหมายของ *"ความยุติธรรม"* ใหม่ ผ่านกรอบคิด *"ภูเขาน้ำแข็ง"* ที่ทำให้เห็นว่า ปัญหาบนผิวหน้า เช่น คดีล้นมือ คนล้นคุก ความล่าช้า และความเหลื่อมล้ำ ซึ่งเป็นเพียงส่วนยอดเท่านั้น ขณะที่รากเหง้าของความอยุติธรรมฝังอยู่ในโครงสร้างสถาบัน วัฒนธรรมรัฐเป็นใหญ่ ระบบอุปถัมภ์ และแรงจูงใจในระบบราชการที่ให้รางวัลกับความคงเดิมมากกว่าความรับผิดรับชอบต่อประชาชน ด้วยเหตุนี้ หนังสือจึงไม่ใช่เพียงการบันทึกปัญหา หากเป็นการชี้ให้เห็นว่า *"อำนาจ"* และ *"สถาบัน"* ต่างหากที่กำหนดทิศทางความยุติธรรมในสังคมไทยอย่างเงียบงันแต่ทรงพลัง

โดยภาพรวม หนังสือมีคุณูปการทั้งในเชิงวิชาการและเชิงสาธารณะ ช่วยอธิบายความล้มเหลวของรัฐไทยในการสถาปนานิติรัฐนิติธรรมและการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมในระดับระบบ แม้จะมีข้อจำกัดบางประการ เช่น ความหนาแน่นของเนื้อหา ข้อเสนอเชิงนโยบายที่ยังไม่ลงรายละเอียดเชิงปฏิบัติ และพื้นที่ของข้อโต้แย้งที่อาจขยายให้ชัดขึ้น แต่ข้อจำกัดเหล่านี้ไม่ลดทอนแก่นคุณค่าของงาน ซึ่งทำหน้าที่ *"เปิดโครงสร้างอำนาจ"* ที่อยู่ใต้น้ำให้สังคมมองเห็นอย่างเป็นรูปธรรม

สำหรับผู้สนใจประเด็นยุติธรรม นโยบายสาธารณะ และโครงสร้างรัฐไทย หนังสือเล่มนี้ย้ำอย่างหนักแน่นว่า หากการปฏิรูปยังมุ่งแก้เพียงส่วนยอดภูเขาน้ำแข็ง เช่น แก้กฎหมายรายฉบับหรือเพิ่มมาตรการรายมาตรา สังคมไทยย่อมเสี่ยงติดอยู่ในวัฏจักรเดิม การสร้างนิติรัฐที่แท้จริงจึงต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจและปรับเปลี่ยน *"สิ่งที่อยู่ใต้น้ำ"* ได้แก่ สถาบัน วัฒนธรรมทางการเมือง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ดังนั้น หนังสือเล่มนี้จึงควรค่าแก่การอ่านสำหรับผู้ที่ต้องการเข้าใจประเทศไทยในระดับโครงสร้าง มิใช่เพียงระดับปรากฏการณ์

รายการอ้างอิง

ฉัตร คำแสง, ศุภณัฏฐ์ ศศิวุฒิวัฒน์, และรัชพงษ์ แจ่มจิรไชยกุล. 2568. *ความยุติ-ธรรมใต้ภูเขาน้ำแข็ง: เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการสร้างนิติรัฐนิติธรรมในสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: วันโอวัน พับลิโก้.